

कठोपनिषत्

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं करवावहै ।

तेजस्वि नावधीतमस्तु । मा विद्विषावहै ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

kaṭha - *имя собственное мудреца;*

√av I P. - защищать;

√bhuj (VII U. bhunakti/bhukte; p.p. bhukta) - Ā. есть, вкушать, наслаждаться; P. управлять, защищать;

vi√dviṣ II U. - враждовать;

१॥१

ॐ उशन् ह वै वाज्रश्रवसः सर्ववेदसं ददौ ।

तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस ॥ १ ॥

vājraśravasa, naciketas - *имена собств.;*

uśant (p.pr.act om √vaś) - *желающий;*

vedas n - *имущество;*

तँ ह कुमारँ सन्तं दक्षिणासु

नीयमानासु श्रद्धाविवेश सोऽमन्यत ॥ २ ॥

dakṣiṇā f - *награда (жрецам за жертвоприношение);*

पीतोदका जग्धतृणा दुग्धदोहा निरिन्द्रियाः ।

अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता ददत् ॥ ३ ॥

jaḡdha - p.p. om √ad;

doha m - *молоко; доение;*

nirindriya - *без органов чувств, бессильный, бесплодный;*

स होवाच पितरं तत कस्मै मां दास्यसीति ।

द्वितीयं तृतीयं तँ होवाच मृत्यवे त्वा ददामीति ॥ ४ ॥

tata m - *отец ved;*

बहूनामेमि प्रथमो बहूनामेमि मध्यमः ।

किं स्वियमस्य कर्तव्यं यन्मयाऽद्य करिष्यति ॥ ५ ॥

svid ij. - *что это?*

अनुपश्य यथा पूर्वे प्रतिपश्य तथाऽपरे ।

सस्यमिव मर्त्यः पच्यते सस्यमिवाजायते पुनः ॥ ६ ॥

apara - *недалекий, близкий; следующий, очередной, будущий;*

sasya n - *посев, всходы, зерно;*

ā√jan IV Ā.- *рождаться, возникать;*

वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो गृहान् ।

तस्यैताँ शान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ ७ ॥

vaiśvānara m - *принадлежащий всем людям (эпитет Агни);*

vaivasvata m - *сын Вивасвата, patron. Яма, бог смерти;*

आशाप्रतीक्षे संगतँ सूनृतां चेष्टापूरुते पुत्रपशूँश्च सर्वान् ।

एतद्वृङ्क्ते पुरुषस्याल्पमेधसो यस्यानश्नन्वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥

āśā f - *желание, надежда;*

pratikṣā *f* - ожидание;
 sūnṛtā *f* - радость;
 pūrta - наполненный; *n* - вознаграждение, заслуга;
 varj (I P. varjati, VII U. vṛnakti/vṛnkte) - отвращать, отклонять, отбрасывать;
 medhas - разумный, осмысленный;
 vaś (IX P. aśnāti) - есть, кушать;

तिस्रो रात्रीर्यदवात्सीर्गृहे मेऽनश्नन् ब्रह्मन्नतिथिर्नमस्यः ।

नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु तस्मात्प्रति त्रीन्वरान्वृणीष्व ॥ ९ ॥

शान्तसंकल्पः सुमना यथा स्याद्वीतमन्युर्गौतमो माऽभि मृत्यो ।

त्वत्प्रसृष्टं माऽभिवदेत्प्रतीत एतत् त्रयाणां प्रथमं वरं वृणे ॥ १० ॥

saṃkalpa *m* - решение, воля, желание, требование; мысли;
 sumanas - радостный, веселый, довольный;
 manyu *m* - гнев, горе, печаль;
 gautama - *имя собств.*;
 pra√sarj VI U. - отпускать;
 abhi√vad I P. - говорить, обращаться, приветствовать;
 pratīta (p.p. om prati√i) - уверенный, энергичный, веселый, радостный;

यथा पुरस्ताद् भविता प्रतीत औद्दालकिरारुणिर्मत्प्रसृष्टः ।

सुखं रात्रीः शयिता वीतमन्युः त्वां ददृशिवान्मृत्युमुखात् प्रमुक्तम् ॥ ११ ॥

auddalaki āruṇi - *patron., metron.* Гаутамы;

स्वर्गे लोके न भयं किञ्चनास्ति न तत्र त्वं न जरया विभेति ।

उभे तीर्त्वाऽशनायापिपासे शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥ १२ ॥

jarā *f* - старость;
 aśanāyā *f* - голод;

स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येषि मृत्यो प्रब्रूहि त्वं श्रद्धधानाय मह्यम् ।

स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त एतद् द्वितीयेन वृणे वरेण ॥ १३ ॥

adhī (adhi√i) II U. - изучать; читать; знать, понимать, помнить;
 √bhaj (I U. p.p. bhakta) - служить, почитать, любить; пользоваться, уделять, наделять, распределять;
 предпочитать; вступать во владения, принимать;

प्र ते ब्रवीमि तद्दु मे निबोध स्वर्ग्यमग्निं नचिकेतः प्रजानन् ।

अनन्तलोकाप्तिमथो प्रतिष्ठां विद्धि त्वमेतं निहितं गुहायाम् ॥ १४ ॥

pra√jñā IX U. - познавать, узнавать;
 pratiṣṭhā *f* - местопребывание, пристанище; основание;
 ni√dhā (III U., p.p. nihita) - снимать, класть, ставить, положить, сажать, хранить;
 guhā *f* - укрытие, нора; сердце;

लोकादिमग्निं तमुवाच तस्मै या इष्टका यावतीर्वा यथा वा ।

स चापि तत्प्रत्यवदद्यथोक्तमथास्य मृत्युः पुनरेवाह तुष्टः ॥ १५ ॥

iṣṭakā *f* - кирпичи для строительства алтаря;
 prati√vad I P. - повторять, отвечать;

तमब्रवीत् प्रीयमाणो महात्मा वरं तवेहाद्य ददामि भूयः ।

तवैव नाम्ना भविताऽयमग्निः सृङ्कां चेमामनेकरूपां गृहाण ॥ १६ ॥

sṛṅkā *f* - цепь (?), гирлянда (?) значение слова неясно; у Шанкары два значения - цепь драгоценностей и путь действий, изобилующих плодами.;

त्रिणाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं त्रिकर्मकृत्तरति जन्ममृत्यू ।

ब्रह्मजज्ञं देवमीड्यं विदित्वा निचाय्येमाँ शान्तिमत्यन्तमेति ॥ १७ ॥

nāciketa - священный огонь, названный именем Начикетаса;
√īḍ II Ā. - восхвалять, превозносить; умолять;
nicāyuḡ ger. (om nicāyu - относиться с почтением; воспринимать, осознавать, постигать);
atyanta - достаточный, непрерывный, бесконечный, чрезмерный;

त्रिणाचिकेतस्त्रयमेतद्विदित्वा य एवं विद्वान्श्चिनुते नाचिकेतम् ।

स मृत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥ १८ ॥

√ci (V U. cinoti/cinute, p.p. cita) - собирать, искать;
puratas adv. - впереди, прежде; в присутствии к.-л. (+Gen.);
praṇud caus. - двигать, перемещать;

एष तेऽग्निर्नाचिकेतः स्वर्ग्यो यमवृणीथा द्वितीयेन वरेण ।

एतमग्निं तवैव प्रवक्ष्यन्ति जनासः तृतीयं वरं नचिकेतो वृणीष्व ॥ १९ ॥

येयं प्रेते विचिकित्सा मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति चैके ।

एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽहं वराणामेष वरस्तृतीयः ॥ २० ॥

pre (pra√i) II P. - возникать, выступать; уходить, умирать;
vicikitsā f - сомнение, неуверенность;

देवैरत्रापि विचिकित्सितं पुरा न हि सुविज्ञेयमणुरेष धर्मः ।

अन्यं वरं नचिकेतो वृणीष्व मा मोपरोत्सीरति मा सृजैनम् ॥ २१ ॥

vi√cit des. - колебаться, сомневаться;
aṇu - маленький, тонкий;
dharma m - правило, закон, право; обязанность, долг; дхарма; добродетель; религия, вера;
благочестие, праведность; нравственное достоинство, справедливость; положение, состояние;
постановление; природа, сущность, характерная черта; nom. pr. Добродетель (божество);
upa√rudh VII U. - стеснять, давить, настаивать;
ati√srj VI P. - отпускать, разрешать уходить;

देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल त्वं च मृत्यो यन्न सुज्ञेयमात्थ ।

वक्ता चास्य त्वादृग्न्यो न लभ्यो नान्यो वरस्तुल्य एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥

āttha - 2 sg. pf. om ah;
vaktar - говорящий; m оратор, учитель;
tvādṛś - похожий на тебя;

शतायुषः पुत्रपौत्रान्वृणीष्व बहून्पशून्हस्तिहिरण्यमश्वान् ।

भूमेर्महदायतनं वृणीष्व स्वयं च जीव शरदो यावदिच्छसि ॥ २३ ॥

āyatana n - местопребывание, местность; надел (земли);

एतत्तुल्यं यदि मन्यसे वरं वृणीष्व वित्तं चिरजीविकां च ।

महाभूमौ नचिकेतस्त्वमेधि कामानां त्वा कामभाजं करोमि ॥ २४ ॥

vitta n - богатство, имущество, добро;
cirajīvikā f - долгая жизнь;
edhi 2 sg. imp om √as II P.;
-bhāj - участвующий, относящийся, наслаждающийся;

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान्कामाँश्छन्दतः प्रार्थयस्व ।

इमा रामाः सरथाः सतूर्या न हीदृशा लम्भनीया मनुष्यैः ।

आभिर्मत्प्रत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं माऽनुप्राक्षीः ॥ २५ ॥

chanda m - воля, желание;
rāmā f - красавица;
tūrya n - вид музыкального инструмента;
pratna p.p. om pradā;
pari√car caus. - окружать, сожительствовать;

श्रोभावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्सर्वेन्द्रियाणां जरयन्ति तेजः ।

अपि सर्वं जीवितमल्पमेव तवैव वाहास्तव नृत्यगीते ॥ २६ ॥

śvobhāva - śvas+abhāva;

√jar (I P. jarati, IV P. jīryati, IX P. jīṛāti, p.p. jīṛṇa) - стареть;

vāha *m* - повозка, лошадь;

न वित्तेन तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे वित्तमद्राक्ष्म चेत्त्वा ।

जीविष्यामो यावदीशिष्यसि त्वं वरस्तु मे वरणीयः स एव ॥ २७ ॥

√tarp (IV P. p.p. tṛpta) - насыщаться, удовлетворяться, довольствоваться;

अजीर्यताममृतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः क्रोधःस्थः प्रजानन् ।

अभिध्यायन्वर्णरतिप्रमोदानतिदीर्घे जीविते को रमेत ॥ २८ ॥

ku *f* - земля, страна;

pramoda *m* - радость, удовольствие;

यस्मिन्निदं विचिकित्सन्ति मृत्यो यत्साम्पराये महति ब्रूहि नस्तत् ।

योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टो नान्यं तस्मान्नचिकेता वृणीते ॥ २९ ॥

sāmparāya *m* - переход (в потусторонний мир), будущая жизнь;

√guh (I U. gūhati/gūhate, p.p. gūḍha) - прятать, скрывать;

इति कठोपनिषदि प्रथमेऽध्याये प्रथमा वल्ली

vallī *f* - лиана, раздел (в упанишадах);

१ ॥ २

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पुरुषं सिनीतः ।

तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति हीयतेऽर्थाच्च उ प्रेयो वृणीते ॥ १ ॥

√si V U., IX U. - связывать;

śreyas - лучшее; *n* благо;

preyas - приятное, любимое;

श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतः तौ सम्परीत्य विविनक्ति धीरः ।

श्रेयो हि धीरोऽभि प्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो योगक्षेमाद्वृणीते ॥ २ ॥

e (āvi) II P. - идти, приходить;

samparī (sam-parīvi) II P. - обдумывать, размышлять;

vi√vic VII U. - разделять, различать;

abhi√var IX Ā. - предпочитать, выбирать;

yogakṣema *m* - благополучие и благосостояние, приобретение и обладание, сохранение приобретенного; имущество;

स त्वं प्रियान्प्रियरूपांश्च कामान् अभिध्यायन्नचिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः ।

नैतां सृङ्कां वित्तमयीमवाप्तो यस्यां मज्जन्ति बहवो मनुष्याः ॥ ३ ॥

ati√sarj VI P. - отпустить; покидать, оставлять;

√majj I P. - погружать, опускать;

दूरमेते विपरीते विषूची अविद्या या च विद्येति ज्ञाता ।

विद्याभीप्सिनं नचिकेतसं मन्ये न त्वा कामा बहवोऽलोलुपन्त ॥ ४ ॥

viṣvañc - расходящийся во все стороны

abhīpsin - стремящийся к ч.-л., добивающийся ч.-л.;

√lup *int.* - приводить в замешательство, сбивать с толку, ставить в тупик, смущать;

अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः स्वयं धीराः पण्डितंमन्यमानाः ।

दन्द्रम्यमाणाः परियन्ति मूढा अन्धेनैव नीयमाना यथान्धाः ॥ ५ ॥

√dram I P. (int. dandramyate) - скитаться, странствовать, бродить;

न साम्परायः प्रतिभाति बालं प्रमाद्यन्तं वित्तमोहेन मूढम् ।

अयं लोको नास्ति पर इति मानी पुनः पुनर्वशमापद्यते मे ॥ ६ ॥

prati√bhā II P. - сиять, появляться, казаться; делаться очевидным;

mānin - думающий, считающий;

vaśa m - воля; желание; власть;

श्रवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः शृण्वन्तोऽपि बहवो यं न विद्युः ।

आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लब्धा आश्चर्यो ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥

āścarya - чудный, чудесный, удивительный; n чудо, изумление, удивление

न नरेणावरेण प्रोक्त एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्त्यमानः ।

अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्ति अणीयान् ह्यतर्क्यमणुप्रमाणात् ॥ ८ ॥

avara - низкий, маленький;

√tark (X U.p.p. tarkita) - наблюдать, видеть; исследовать; обдумывать; считать, полагать;

ananya - одинаковый, единственный в своем роде;

नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय प्रेष ।

यां त्वमापः सत्यधृतिर्बतासि त्वादृङ्नो भूयान्नचिकेतः प्रष्टा ॥ ९ ॥

tarka m - предположение, суждение, довод;

apancya - достижимый;

bata ij. - ох! ах! увы!

जानाम्यहं शेवधिरित्यनित्यं न ह्यध्रुवैः प्राप्यते हि ध्रुवं तत् ।

ततो मया नाचिकेतश्चितोऽग्निः अनित्यैर्द्रव्यैः प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥

śevadhi m - сокровищница; богатство;

dhruva - продолжительный, постоянный, твердый, прочный; определенный, известный;

कामस्याग्निं जगतः प्रतिष्ठां क्रतोरानन्त्यमभयस्य पारम् ।

स्तोममहदुरुगायं प्रतिष्ठां दृष्ट्वा धृत्या धीरो नचिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः ॥ ११ ॥

kratu m - сила, мощь, способность, разум, дело, жертвоприношение

ānantya n - бесконечность, вечность

pāra m, n - противоположный берег; конец, граница;

stoma m - гимн, хвалебная песня; восхваление;

urugāya - широко шагающий, далекий, широкий; m эпитет Вишну;

तं दुर्दर्शं गूढमनुप्रविष्टं गुहाहितं गह्वरेष्ठं पुराणम् ।

अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति ॥ १२ ॥

gahvara - глубокий, густой, плотный; n глубина, бездна; темнота; чаша, заросли;

adhyaṭma - принадлежащий самому себе; n высший дух, мировая душа; все, что относится к Атману;

adhigama m - достижение, находка;

एतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य मर्त्यः प्रवृह्य धर्म्यमणुमेतमाप्य ।

स मोदते मोदनीयं हि लब्ध्वा विवृतं सद्म नचिकेतसं मन्ये ॥ १३ ॥

sampari√grah IX U. - принимать;

pra√varh VI U. - сдирать, срывать; отделять, отбирать, вырвать; разрушить;

sadman m - место сидения; дом, жилище, местопребывание;

अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतात् ।

अन्यत्र भूताञ्च भव्याञ्च यत्तत्पश्यसि तद्वद ॥ १४ ॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तपाँसि सर्वाणि च यद्वदन्ति ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीम्यमित्येतत् ॥ १५ ॥

pada *m, n* - шаг, нога; слово, стихотворная строка; место, положение, состояние;

ā√mnā I P. - излагать, произносить; упоминать, ссылаться; утверждать;

saṅgraha *m* - получение, собирание; выдержка, краткое изложение;

एतद्ध्येवाक्षरं ब्रह्म एतद्ध्येवाक्षरं परम् ।

एतद्ध्येवाक्षरं ज्ञात्वा यो यदिच्छति तस्य तत् ॥ १६ ॥

एतदालम्बनं श्रेष्ठमेतदालम्बनं परम् ।

एतदालम्बनं ज्ञात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ १७ ॥

ālambana *n* - опора, основа;

√mahīya (*den. Ā.*) приобретать блаженство, быть счастливым, процветать, возвышаться;

न जायते म्रियते वा विपश्चिन् नायं कुतश्चिन्न बभूव कश्चित् ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ १८ ॥

viraścit - мудрый, проницательный, сведущий;

हन्ता चेन्मन्यते हन्तुं हतश्चेन्मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्माऽस्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् ।

तमक्रतुः पश्यति वीतशोको धातुप्रसादान्महिमानमात्मनः ॥ २० ॥

jantu *m* - существо;

ni√dhā (III U., p.p. nihita) - снимать, класть, ставить, положить, сажать, хранить;

dhātu *m* - первичный элемент (*пять первоэлементов - эфир, воздух, огонь, земля, вода*), составная часть тела; орган чувств; металл, руда; слой, пласт;

ātman *m* - душа; собственное «я»; как местоимение — сам, себя, собственный; тело, ум; *филос.* атман, высший дух, мировая душа, сущность (высший жизненный принцип)

आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्वतः ।

कस्तं मदामदं देवं मदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २१ ॥

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् ।

महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥ २२ ॥

vibhu - вездесущий, всемогущий; *m* господин, бог, всевышний, властелин, владыка, царь; эпитет Индры и др. богов;

avasthita - стоящий, находящийся; постоянный, надежный;

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन ।

यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः तस्यैष आत्मा विवृणुते तन्नूँ स्वाम् ॥ २३ ॥

pravacana *n* - речь, учение, священный текст;

medhā *f* - мудрость, ум, проницательность, мысль;

vi√var V U. - открывать, показывать;

tanū *f* - тело, вид;

नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो नासमाहितः ।

नाशान्तमानसो वाऽपि प्रज्ञानेनैनमाप्नुयात् ॥ २४ ॥

vi√ram (I P., p.p. virata) - задерживать, останавливать, переставать, прекращать, отказываться от ч.-л.;

samāhita - сосредоточенный, собравшийся с мыслями;

यस्य ब्रह्म च क्षत्रं च उभे भवत ओदनः ।

मृत्युर्यस्योपसेचनं क इत्था वेद यत्र सः ॥ २५ ॥

upasesana - льющийся, *n* вливание; сок;
itthā *adv.* - так, очень весьма, именно, как раз;

इति काठकोपनिषदि प्रथमाध्याये द्वितीया वल्ली ॥

१ ॥ ३

ऋतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके गुहां प्रविष्टौ परमे परार्थे ।

छायातपौ ब्रह्मविदो वदन्ति पञ्चाग्रयो ये च त्रिणाचिकेताः ॥ १ ॥

ṛta *n* - правда, истина; порядок; результат поступков;
sukṛta - хорошо сделанный: *n* добродетель, благочестие;
parārdha - находящийся на другой стороне; лучший, прекрасней чем (+Abl.);

यः सेतुरीजानानामक्षरं ब्रह्म यत् परम् ।

अभयं तितीर्षतां पारं नाचिकेतं शकेमहि ॥ २ ॥

setu *m* - мост;
pāra - переправляющий; *m, n* противоположный берег; конец, граница;

आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु ।

बुद्धिं तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ ३ ॥

sārathi *m* - возница;
pragraha *m* - поводья, узда, веревка; затмение;

इन्द्रियाणि ह्यानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान् ।

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥

haya *m* - конь;
gocara *m* - пастбище; область, горизонт;
manīṣin - мудрый, разумный;

यस्त्वविज्ञानवान्भवत्ययुक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाण्यवश्यानि दुष्टाश्चा इव सारथेः ॥ ५ ॥

vaśya - подвластный, покорный, послушный;

यस्तु विज्ञानवान्भवति युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्चा इव सारथेः ॥ ६ ॥

यस्त्वविज्ञानवान्भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः ।

न स तत्पदमाप्नोति संसारं चाधिगच्छति ॥ ७ ॥

manaska - разумный;

यस्तु विज्ञानवान्भवति समनस्कः सदा शुचिः ।

स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥ ८ ॥

विज्ञानसारथिर्यस्तु मनः प्रग्रहवान्नरः ।

सोऽध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९ ॥

इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थेभ्यश्च परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान्परः ॥ १० ॥

महतः परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः ।

पुरुषान्न परं किञ्चित्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ११ ॥

vyakta (p.p. *om* √vyāñj - проявлять) проявленный, определенный;

kāṣṭhā *f* - вершина, цель;

एष सर्वेषु भूतेषु गूढोऽऽत्मा न प्रकाशते ।

दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥ १२ ॥

pra√kāś I Ā., IV Ā. - сиять, светить; быть видимым, появляться;

agrya - первый, лучший; настойчивый, внимательный;

sūkṣma - тонкий, маленький;

sūkṣmadarśin - проницательный, сообразительный;

यच्छेद्वाङ्मनसी प्राज्ञस्तद्यच्छेज्ज्ञान आत्मनि ।

ज्ञानमात्मनि महति नियच्छेत्तद्यच्छेच्छान्त आत्मनि ॥ १३ ॥

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत ।

क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्ग पथस्तत्कवयो वदन्ति ॥ १४ ॥

ni√budh I U. - выслушать, внять; узнавать;

kṣura *m* - нож, бритва;

dhārā *f* - острие;

niśita (p.p. om ni√śi) - острый;

duratyaya - труднопреодолимый, неодолимый;

patha *m* - путь, дорога;

अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं तथाऽरसं नित्यमगन्धवच्च यत् ।

अनाद्यनन्तं महतः परं ध्रुवं निचाय्य तन्मृत्युमुखात् प्रमुच्यते ॥ १५ ॥

avyaya - неувядаемый, вечный;

नाचिकेतमुपाख्यानां मृत्युप्रोक्तं सनातनम् ।

उक्त्वा श्रुत्वा च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥ १६ ॥

sanātana - постоянный, вечный;

medhāvin - мудрый, разумный, проницательный;

य इमं परमं गुह्यं श्रावयेद् ब्रह्मसंसदि ।

प्रयतः श्राद्धकाले वा तदानन्त्याय कल्पते ।

prayata - святой, чистый душой;

śrāddha *n* - жертвоприношение умершим, поминальная жертва ;

ānantya - бесконечный, вечный; *n* бесконечность, вечность;

√kalp (I Ā. kalpate, p.p. kṛpta) служить для ч.-л., годиться, достигать цели;

तदानन्त्याय कल्पत इति ॥ १७ ॥

इति काठकोपनिषदि प्रथमाध्याये तृतीया वल्ली ॥

२ ॥ १

पराञ्चि खानि व्यतृणत् स्वयम्भूस्तस्मात्पराङ्पश्यति नान्तरात्मन् ।

कश्चिद्भीरुः प्रत्यगात्मानमैक्षदावृत्तचक्षुरमृतत्वमिच्छन् ॥ १ ॥

parañc - направленный вдаль, вовне, прочь;

kha - дыра, отверстие; небо, воздушное пространство;

vi√tar (vi√tṛ) - пройти насквозь, пройти через ч.-л.; пересечь; даравть, дарить;

antarātman *m* - душа, сердце, разум;

pratyañc - западный, задний; отвернувшийся, обращенный лицом к ч.-л. (+Асс.)

पराचः कामाननुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति विततस्य पाशम् ।

अथ धीरा अमृतत्वं विदित्वा ध्रुवमध्रुवेष्विह न प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

anu√yā P II. - следовать, достигать;

prārth (*pra√arth*) X Ā. - добиваться, желать, жаждать; требовать, просить о чем-либо (+Acc.);

येन रूपं रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शाश्च मैथुनान् ।

एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते । एतद्वै तत् ॥ ३ ॥

maithuna m - совокупление;

pari√siṣ VII P. - откладывать; оставаться;

स्वप्नान्तं जागरितान्तं चोभौ येनानुपश्यति ।

महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥ ४ ॥

jāgarita n - бодрствование;

य इमं मध्वदं वेद आत्मानं जीवमन्तिकात् ।

ईशानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै तत् ॥ ५ ॥

antikād adv. - поблизости, вблизи, рядом, в присутствии к.-л.;

vi√gup des. - избегать, прятаться, уклоняться от ч.-л.;

यः पूर्वं तपसो जातमद्भ्यः पूर्वमजायत ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तं यो भूतेभिर्व्यपश्यत । एतद्वै तत् ॥ ६ ॥

या प्राणेन संभवत्यदितिर्देवतामयी ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं या भूतेभिर्व्यजायत । एतद्वै तत् ॥ ७ ॥

aditi f - Адити, имя собственное; свобода, безграничность, бесконечность;

अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भ इव सुभृतो गर्भिणीभिः ।

दिवे दिवे ईड्यो जागृवद्भिर्हविष्मद्भिर्मनुष्येभिरग्निः । एतद्वै तत् ॥ ८ ॥

araṇi f - дощечка для добывания огня трением;

ni√dhā (III U., p.p. *nihita*) - снимать, класть, ставить, положить, сажать, хранить;

jātavedas m - огонь; эпитет Агни;

subhṛta - ухоженный, холеный;

garbhīṇī f - беременная женщина;

√id (II Ā. *iṭte*) - хвалить;

यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति ।

तं देवाः सर्वेऽर्पितास्तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ ९ ॥

√ar caus. - побуждать двигаться, направлять; пронизывать, пускать; помещать; давать, вручать;

atī (*ati√i*) II P. - опережать, проходить, преодолевать;

यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह ।

मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति ॥ १० ॥

amutra - *adv.* - там (в ином мире, в другой жизни);

pānā adv. - различно; многообразно; отдельно;

मनसैवेदमाप्तव्यं नेह नानाऽस्ति किंचन ।

मृत्योः स मृत्युं गच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति ।

ईशानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै तत् ॥ १२ ॥

aṅguṣṭha m - большой палец; дюйм (ширина большого пальца);

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिवाधूमकः ।

ईशानो भूतभव्यस्य स एवाद्य स उ श्वः । एतद्वै तत् ॥ १३ ॥

यथोदकं दुर्गे वृष्टं पर्वतेषु विधावति ।
 एवं धर्मान् पृथक् पश्यंस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥
 यथोदकं शुद्धे शुद्धमासिक्तं तादृगेव भवति ।
 एवं मुनेर्विजानत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥
 ā√sic VI U. - вливать, наливать, наполнять;

इति काठकोपनिषदि द्वितीयाध्याये प्रथमा वल्ली ॥

२ ॥ २

पुरमेकादशद्वारमजस्यावक्रचेतसः ।
 अनुष्ठाय न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते । एतद्वै तत् ॥ १ ॥
 anu√ṣṭhā I U. - следовать; исполнять, совершать; кправлять, руководить; стоять рядом;
 हँसः शुचिषद्वसुरान्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोगसत् ।
 नृषद्वरसदृतसद्गोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् ॥ २ ॥
 vasu *m pl.* - полубог (восемь полубогов, подвластных Индре);
 vedī *f* - алтарь;
 duroṇa *n* - дом, жилище;
 vuoman *n* - небо, атмосфера;
 go *m* - бык, *f* корова; речь; земля;
 adri *m* - скала, гора, камень;
 ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति ।
 मध्ये वामनमासीनं विश्वे देवा उपासते ॥ ३ ॥
 arāna *m* (om ara√ān - выдыхать) - "дыхание вниз" - один из пяти жизненных токов в организме;
 vāmana *m* - карлик;
 अस्य विस्रंसमानस्य शरीरस्थस्य देहिनः ।
 देहाद्विमुच्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते । एतद्वै तत् ॥ ४ ॥
 vi√sraṃs I Ā. - распадаться, выпалать;
 न प्राणेन नापानेन मर्त्यो जीवति कश्चन ।
 इतरेण तु जीवन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ॥ ५ ॥
 हन्त त इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनम् ।
 यथा च मरणं प्राप्य आत्मा भवति गौतम ॥ ६ ॥
 hanta - *ij.* ну! ладно! вот!
 योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः ।
 स्थाणुमन्येऽनुसंयन्ति यथाकर्म यथाश्रुतम् ॥ ७ ॥
 sthāṇu - стойкий, непоколебимый, постоянный;
 anusam√yā II P. - идти;
 य एष सुप्तेषु जागर्ति कामं कामं पुरुषो निर्माणाः ।
 तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।
 तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ ८ ॥
 nir√mā III Ā. - строить, создавать, творить;

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥ ९ ॥

pratirūpa - похожий, подобный, соответствующий; красивый;

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥ १० ॥

सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्बाह्यदोषैः ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः ॥ ११ ॥

bāhya - внешний, находящийся снаружи;

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥ १२ ॥

vaśin - обладающий властью; m - владыка, повелитель;

नित्योऽनित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामान् ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीराः तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥ १३ ॥

तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यं परमं सुखम् ।

कथं नु तद्विजानीयां किमु भाति विभाति वा ॥ १४ ॥

nir√diś VI P. - указывать, показывать; определять, обозначать; считать, полагать, думать, сообщать;

vi√bhā II P. - блеснуть, появляться, становиться видимым; казаться;

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः ।

तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

tāraka n - звезда;

bhās f - свет, блеск;

इति काठकोपनिषदि द्वितीयाध्याये द्वितीया वल्ली ॥

३ ॥ २

ऊर्ध्वमूलोऽवाक्शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।

तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।

तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ १ ॥

avāñc - направленный вниз, обращенный вниз; нижний;

aśvattha m - священная смоковница, баньян;

यदिदं किं च जगत्सर्वं प्राण एजति निःसृतम् ।

महद्भयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ २ ॥

√ej I U. - двигаться, шевелиться;

ud√yam I P. - поднимать, трудиться над ч.-л., предпринимать усилия в ч.-л.

भयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

भयादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

इह चेदशकद्वोद्धुं प्राक्शरीरस्य विस्रसः ।

ततः सर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥

prāñc - восточный, передний; adv. прежде, раньше;

visras *f* - распад, разрушение;
यथादर्शे तथात्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृलोके ।
यथाऽप्सु परीव ददृशे तथा गन्धर्वलोके छायातपयोरिव ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

ādarśa *m* - зеркало, отражение;
इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तमयौ च यत् ।
पृथगुत्पद्यमानानां मत्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥
इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।
सत्त्वादधि महानात्मा महतोऽव्यक्तमुत्तमम् ॥
अव्यक्तात्तु परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्ग एव च ।
यं ज्ञात्वा मुच्यते जन्तुरमृतत्वं च गच्छति ॥ ८ ॥

vyāpaka - проникающий;
न संदृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम् ।
हृदा मनीषा मनसाऽभिकृप्तो य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ ९ ॥

saṃdṛś *f* - взгляд;
manīṣā *f* - рассуждение, мудрость; гимн, молитва;
abhi√kalp I Ā. - быть в соответствии с ч.-л.;
यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।
बुद्धिश्च न विचेष्टते तामाहुः परमां गतिम् ॥ १० ॥
ava√sthā I U. - оставаться, останавливаться; находиться, быть;
तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ।

अप्रमत्तस्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥ ११ ॥
dhāraṇā *f* - неуклонное обращение мыслей на один предмет; удержание, сохранение;
pra√mad IV P. - отворачиваться, пренебрегать чем-либо (*Abl.*); быть невнимательным, небрежным;
prabhava *m* - происхождение, причина, начало;
aruaya *m* - конец, исчезновение;

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ १२ ॥

upa√labh I Ā. - находить; достигать, получать назад; узнавать, удостоверяться; воспринимать;
अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेन चोभयोः ।

अस्तीत्येवोपलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ १४ ॥

sam√āś V Ā. - достигать, добиваться;

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्येतावद्ध्यनुशासनम् ॥ १५ ॥

granthi *m* - узел;
anuśāsana *n* - учение; нравоучение; правило, предписание, наставление;

शतं चैका च हृदयस्य नाड्यस्तासां मूर्धानमभिनिःसृतैका ।

तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

nāḍi *f* - сосуд, артерия;
abhiniḥ√sar I P. - выходить, вытекать;

viṣvañc - движущийся в разные стороны;
utkramaṇa n - выход;

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये संनिविष्टः ।

तं स्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्मुञ्जादिवेषीकां धैर्येण ।

तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्याच्छुक्रममृतमिति ॥ १७ ॥

aṅguṣṭha m - большой палец; дюйм (ширина большого пальца);

muñja m - осока, камыш;

iṣikā f - тростник; стебель или стержень травы (используется в качестве древка стрелы);

dhairya n - стойкость;

मृत्युप्रोक्तां नचिकेतोऽथ लब्ध्वा विद्यामेतां योगविधिं च कृत्स्नम् ।

ब्रह्मप्राप्तो विरजोऽभूद्विमृत्युरन्योऽप्येवं यो विदध्यात्ममेव ॥ १८ ॥

adhyātma - принадлежащий самому себе; n высший дух, мировая душа; все, что относится к Атману;

इति काठकोपनिषदि द्वितीयाध्याये तृतीया वल्ली ॥

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं करवावहै ।

तेजस्वि नावधीतमस्तु । मा विद्विषावहै ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

auṃ śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ